BİR CUMHURİYET ÇOCUĞU: ENVER GÖKÇE

Celil Denktaş

Enver Gökçe'nin yaşamına yön veren en önemli dönemeçlerden biri hiç kuşkusuz ki annesinin Ankara'ya gelin gidecek olan ablasıyla birlikte onu da yanına alarak Ankara'ya göç kararı vermiş olmasıdır. Kocası Mehmet'in erken ölümünü izleyen yıllarda anne açısından, biri henüz genç kızlığa ayak basmış, diğeriyse sekiz yaşlarında küçük bir oğlan, iki çocukla bir başına kervan geçmez kuş uçmaz bir köyde yoksullukla mücadelenin zorluğu ortada. Gerçi genç damatın müstakbel eşiyle birlikte kayınvaldesini ve küçük kayınbiraderini Ankara'ya almaktaki kararlı ısrarı bu göçte belirleyici olduysa da, okuma yazma bilmediği halde genç yaşta dul kalmış aydın bir kadın olan Hanife annenin küçük oğlunun geleceği belirsiz ve oldukça yoksul bir köy yaşamında kaybolup gideceği kaygısıyla, hiç olmazsa okur bir baltaya sap olur diye düşünerek fazla nazlanmadığına da ihtimal vermek yanıltıcı olmaz.

Aile oldukça geniş. Kafkaslar'dan büyükçe bir Tatar aşireti olarak gelinip buraya, Erzincan'ın Eğin -daha sonra, Kemaliye- ilçesine bağlı Çit köyüne yerleşilmiş. -Enver Gökçe'nin daha sonra, "sakıncalı yıllar"ında, Aydın Tataroğlu takma adını da kullanması belki bu üzden.- Muhtemelen köyü kuranlar da onlar. Kimi oradan Ankara'ya, İstanbul'a göçmüş. Osmanlı'nın bitmez tükenmez savaşları, Anadolu'nun işgali, ardından Kurtuluş Savaşı erkekleri ve tabii aileleri de oradan oraya iyice dağıtmış. Baba Mehmet, bir türlü kurtulamadığı hastalığına bir çare bulunur umuduyla İstanbul'daki akrabalarının, muhtemelen daha önce oraya gidip yerleşmiş olan kızkardeşinin yanına gidiyor; epey sonra ölüm haberi geliyor. Köyde çok yaygın olan ve sonbaharlarda nükseden sıtmadan dolayı olduğu söylenmiş. İstanbul'da, "Acem Hastanesi"nde yattığı haberini almışlar fakat sonraki yıllarda bir türlü mezarına ulaşamamışlar. Bu gidişin Enver'in doğumunu izleyen birkaç yıl içerisinde, ama Cumhuriyet'in ilanından önce mi yoksa sonra mı, bilinmiyor. Enver, babasını hiç anımsamıyor.

Köydekilerin hemen tümü birbirleriyle yakın akraba. Akraba evliliklerinin sağlıkta ortaya çıkardığı sorunlar bir yana, zaten oldukça sınırlı olan ekilebilir topraklar üzerindeki mülkiyet haklarının paylaşılmasında da, elbette ki çoğalan aile nüfusunu geçindiremediğinden, oldukça ciddi sorunlar yaşanmakta. Gerçi toprak ağalığı buralara uğramamış fakat toprak fiziken yetersiz ve erkekler bu yüzden, savaşlardan fırsat bulabildiklerinde ekmeği dışarıda arıyorlar. Erkeksiz kalan ailenin de köy koşullarına, hele hele köyün dünyayla irtibatının kesildiği uzun kış aylarına dayanabilmesi oldukça zor.

Çit Köyü'nün o günlerdeki yegane gelir kaynağı meyva kurusu. Tahıl üretimiyse çok sınırlı. Köyde çalışan iki su değirmeni sayesinde çevre köylerin buğdayını öğüterek un ihtiyaçlarını tamamlıyorlar. Meyvaların yetiştirilmesi, toplanması, işlenmesi, çevre ilçelere taşınıp satılması oldukça zahmetli, emek yoğun ve mevsimlik işler. İnsan gücüne dayanıyor. Köyde her ne kadar imeceyle zorluklar aşılmaya çalışılıyorsa da mahsul yetersiz kaldığından insanlar da çaresiz kalıyorlar. Zaten köyün o günlerdeki nüfusu da 300 civarında. Kış geldiğinde de, depolanabilmiş yakacaklarla ve ancak beslenebilen bir iki hayvanla birlikte evlere kapanılıp karın kalkmasını beklemekten başka yapacak şey yok.

Küçük Enver'in bu göçten önce de, her ne denli renksiz ve tekdüze sayılsa da, bu sığ köy yaşantısı içerisinde o küçük dünyasını sarsan önemli olaylarla karşı karşıya kaldığından emin olabiliriz. Bunlardan bildiğimiz bir tanesi, o zamanki köy çocuklarının sınırlı eğlenceleri arasında yer alan "çelik-çomak" oyunlarının birinde bir gözünü kaybetmiş olması. Beş ya da altı yaşlarında olmalı. Çektiği acı bir yana, gözün bir anda değil de yavaş yavaş akarak haftalar sonunda ardında boş bir çukur bırakmasının o yaşlardaki bir çocuk üzerindeki etkisi herhalde korkunçtur. Buna bir de, köy

içerisinde bu tür kazaların olağan karşılanması nedeniyle fiziksel sorunlar yaşayan çocukların yakınmaları “ayıp” sayıldığından acılarını içlerine bastırmak zorunda olduklarını eklemeliyiz.

Sonraki yıllarda Ankara'da, mahalleli çocuklara, “Kör Enver” namıyla kök söktürmesi belki de o köy yıllarından kalma acıların depreşmesindendi. Zaten -tıknaz olmasına rağmen- kentli çocuklara göre daha güçlü kuvvetli oluşuyla da çocuk çetelerinin reisliğini kimselere bırakmıyordu. Tek başına aynı anda birkaç kişiyle birden başa çıkabilmesiyle ünlüydü ve ileride, üniversite yıllarında da onun çevredeki varlığı, faşistler için hep caydırıcı olmuştur. Ancak Enver'in bu görme eksikliği belki de -aynı zamanda- onun okumaya ve yazmaya “şiddetle” eğilim göstermesine de vesile oldu. Ki, geç yaşta başlamış olduğu ilkokulda alacağı basit edebiyat ve yabancı dil dersleri tüm geleceğini belirleyen, tüm benliğiyle sarıldığı inançlarının temeli olacaktır.

Ankara'daki enişte de yakın akrabadır. Tıpkı anne ve babası gibi, ablası ve eniştesi de hala, dayı çocuklarıdır. Çok küçük yaşta anne ve babasını kaybeden enişteyi, daha önce İstanbul'a yerleşmiş olan “büyük hala” yanına alır. İstanbul itfaiye müdürüyle evli olan halanın çocuğu yoktur ve hali vakti yerindedir. Çocuğu okutur. Araba sürmeye merak saran enişte lise ikinci sınıftayken Kurtuluş Savaşı'na “kaçıp” katılarak şöförlük hayallerini gerçekleştirir. Savaşta, “küçük zabit”tir. Yani, astsubay. Ordudaki subay takımı dışında ender okur yazarlardan olması onu komutan şöförlüğüne kadar yükseltmiştir. Uzun yıllar, Kazım Karabekir'in şöförlüğünü yapar. İşinin ve almış olduğu eğitimin o güne göre oldukça ayrıcalıklı sayılması Ankara'da iyice bir yaşam kurmasını kolaylaştırmaktadır; ama, hâlâ yalnızdır.

Enişte, muhtemelen daha önce İstanbul'daki çocukluk yıllarında, halasının yanındayken dayısı Mehmet Baba'yla tanışmıştı ve müstakbel eşinden haberliydi. Dolayısıyla sıra evliliğe geldiğinde eş bulmakta pek de zorlandığı düşünülemez. Ankara'daki akrabalar seferber olurlar ve ona kendi köylerinden, zaten bilinen, “uygun bir eş” derhal bulunur. Yakın akraba olması da herhalde yadırganan bir durum değil, aksine tercih nedenidir. Üç kişilik “gelin alayı” yola düzülür. 1929'un sonbaharıdır.

Ankara'ya göç hiç kuşkusuz, eniştenin oradaki konumunun sağladığı olanakların birdenbire küçük Enver'in önüne serilivermesi açısından çok önemli bir dönemeç olmuştur. Devlet okullarına kayıt yaptırılmasında gecikilmesi, bunun üzerine dönemin aydın eğitimcilerinden Hüseyin Avni'nin (Çubukgil) yönetmekte olduğu, Hususi Bizim Mektep'e kaydının yapılması belki de bu olanakların en başta geleniydi. Bu okul yalnızca şiiri Enver'in küçük dünyasına sokan, yine dönemin ünlü aydın eğitimcilerinden, Celalettin Tevfik'le karşılaşmalarının değil, yıllar sonra dünya şairi Pablo Neruda'nın ilk kez Türkçe'de okunmasını sağlayacak olan Fransızca bilgisinin de temeli olmuştur.

Eniştenin yaşadığı semt -Denizciler Caddesi, Çalışkanlar Sokak- o günlerde yahudilerin yoğun bir şekilde yaşadıkları, genelde zamanın “kalburüstü” denilebilecek kişilerinin tercih ettikleri, yeni kurulmakta olan Ankara'nın seçkin bir bölgesiydi. Hususi Bizim Mektep'in bulunduğu yer de, “Musevi Mahallesi” olarak anılmaktaydı. Küçük Enver'in yoksul köy yaşantısından sonra birden böyle bir çevreyle tanışması bu sayededir. Kuşkusuz ki ilerleyen çocukluk ve gençlik yıllarında köy yaşamıyla buradaki “dar çevre” yaşamı sürekli kafasında dönüp durdu, yeni yaşamın önünde açtığı olanaklar politik bilinç ve tercihinin oluşmasında temel bir rol oynadı.

Enver'in okula çabuk uyum sağlaması ve başarılı öğrenciliğiyle de “aferin”leri ard arda dizmesi kısa zamanda eniştenin gururu oluyor ve Hanife annenin ilkokul sonunda oğlunu alıp köye dönme isteği nazikçe geri çevriliyor. Zaten abla Hatice de, bu “yaban ellerde” annesi ve kardeşiyle birlikte olmaktan çok mutludur ve yakında doğacak olan çocuğuna zeki kardeşinin ağabeylik etmesini canı gönülden istemektedir. Hatice ablanın sonraki yıllarda evlerini Dil Tarih'teki devrimcilere açtığı, onlara da ablalık yaptığı hep dillerdedir.

Enver Gökçe, Celalettin Tevfik'i sevgiyle anıyor. Yanından hiç ayırmadığı şiir defterini öğrencisiyle paylaşan bu aydın eğitimci Enver'e okuma alışkanlığını kazandıran ilk öğretmenlerindendir. Namık Kemal'i ilk kez onun şiir defterinden okur ve oldukça etkilenir. Bu defterden etkilenecek bir diğer küçük öğrenci de Enver'in sınıf arkadaşı, Ceyhun Atıf (Kansu)'dır.

Sonraki yıllarda, Cebeci Orta Okulu, Samanpazarı Orta Okulu, Ankara Erkek Lisesi ve nihayet Gazi Lisesi'nde devam eden orta öğrenimi boyunca okuma ve şiir yazma hevesi gelişecektir. Özellikle Gazi Lisesi'ndeki öğretmenleri, Fevziye Abdullah (Tansel), İshak Rafet (Işıtman) ve Enver Behnan (Şapolyo) Enver'in yazma yeteneğinin gelişmesinde etkili olurlar. Bunlardan, liselerde "kompozisyon yazma dersi"ni sistemleştiren, Fevziye Abdullah'ın katkısı ve tarihe, folklora olan merakını körükleyecek olan Enver Behnan'ın teşviki özellikle vurgulanmaya değer.

Enver Gökçe'nin "yazmak"la olan ilk girişimleri kısa tarihi öykülerdir. Öğretmeni Enver Behnan'ın etkisiyle karaladığı öyküleriyle başta Mehmed Kemal olmak üzere mahalle arkadaşlarının sık sık esir almaktadır. Şiir yazmaya ne zaman başladığıysa tam olarak bilinmiyor, ta ki Ülkü Dergisi'nin 1943'teki 43. sayısında yayımlanan ilk şiiri, "Ağıt" ortaya çıkana değin. O yıllarda Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türkoloji Bölümü'ne başlamış durumda ve yakın arkadaşı İlhan Başgöz onun gizli gizli şiirlerini karaladığı ve kimselere göstermediği bir defterle dolaştığının tanığı. Bu yıllar ayrıca Türkçe'nin çeşitli lehçelerine yönelmesini, kendi köyünden yola çıkaran halk öykülerine, masallara merak sarmasını -ki bu iki becerisi, Dede Korkut Masalları'nın ilk kez Türkiye Türkçesi'ne kazanılmasıyla meyvasını verecektir-, Abdülbaki Gölpınarlı'ya olan saygısıyla Divan Edebiyatı'na uzmanlık derecesinde hakim olmasını ona sağlıyor.

Köylü Enver'in DTCF'ye girebilecek bilgi ve bilinç birikimini edinmesinde ilkokul ve lisedeki eğitiminin katkısı herhalde tartışılmaz. Ancak bunların yanısıra, köydeki yaşamını aklının hep bir köşesinde tutuyor olması, bunu Ankara'daki yaşamıyla sürekli karşılaştırıyor olması, edebiyat ve şiire karşı uyanan ilginin kendi folklorik alt yapısıyla buluşması, tarih bilincinin giderek politik bilince evrilmesinde zekasının oynadığı rol bir araya geldiğinde, daha ötesi, genç Cumhuriyet'in yarattığı tartışılmaz zemin bu sürekliliğin bir raslantı olması olasılığını ortadan kaldırıyor. Özellikle de Enver Gökçe'nin ilkokula başladığı 1929 yılının dil devriminin hemen ertesine denk gelmiş olması.

Öte yanda aynı yıllarda tüm dünyayı sarıp sarmalayan ve 40'lı yılların ortasına doğru artık bir kitle katliamına dönüşen İkinci Dünya Savaşı, Enver'in politik tavrını keskinleştiriyor, bilincini daha da derinleştirmesi gereksinimini öne çıkartıyor. Sosyalizmle bu dönemde tanıştığını düşünebiliriz. Ancak bu tanışmanın çok kısa bir sürede yalnızca "bir sempati"nin ötesine geçtiğini de rahatlıkla öne sürebiliriz. Ülkü Dergisi'nin 16 Şubat 1943 tarihli 36. sayısında çıkan, "Çit Köyü" başlıklı yazısı onun, "ekonomi politik"ten haberli olduğu ve safını hiç de tesadüfen seçmediğini gösteriyor. Zaten sonraki yıllarda, Ant, Söz, Yağmur ve Toprak gibi dergilerde yayımlanmaya başlayan şiirleri de bu bilincin ışıltılarını taşıyorlar.

Ahmet Kutsi Tecer'in yönettiği Ülkü Dergisi, ki o zamanlar Halk Partisi'nin ideolojik organı olarak kabul edilirdi, Enver için ayrı bir okul olmuştur. DTCF'de tanıştığı bu yetenekli ve köy kökenli genç Ahmet Kutsi için bulunmaz bir nimettir. Çalışmak zorunda olması gerekçesiyle Dergi'ye önerilen Enver kısa zamanda Ülkü'nün hemen tüm işlerini tek başına üstlenir. Ahmet Kutsi, Enver'e dergiyi "yıkmak"la kalmaz, kendi adıyla bastırıp dağıttığı pek çok yazar, şair biyografisini, edebi metni de Enver'e yazdırır. Kemalettin Kamu, Ziya Osman Saba üzerine yazılmış olan ve daha sonra, 50'lerin sonunda hapis ve sürgün sonrasında, Mustafa Gökçe adıyla yeniden basılmış olan biyografiler bunların bilinenlerindendir. Enver Gökçe'nin üzerinde çalıştığı ancak tamamlayamadığı, daha sonra Yaba Öykü'de yayımlamış olan, Aşık Veysel üzerine incelemesi de bu yıllardaki çalışmaları arasındadır.

Ülkü Dergisi'nin Halk Partisi'nin hemen hemen yurt çapındaki tüm il, ilçe, köy örgütlerine, Halkevi ve Köy Odaları'na dağıtıldığı göz önüne alındığında, ayrıca da o yılların tek "yaygın medya aracı" olduğuna bakıldığında, Enver Gökçe'nin üstlendiği işin önemi ortaya çıkar. Dergi'ye giren yazılar, şiirler, öyküler, söyleşiler bir anda milyonlara ulaşabilmektedir. Hem de bizzat iktidar partisinin eliyle. Ülkü Dergisi, 15 günde bir çıkmaktadır ve Türkiye basın tarihinin herhalde en çok okunmuş olan dergisidir. Enver Gökçe'nin bu dergide kazandığı deneyimin daha sonra TKP adına sorumluluğunu üstlendiği dergilerin hazırlanmasında ve dağıtımında yararı olacaktır.

Enver Gökçe'nin üniversite yıllarında aktif siyasete girmesinde yukarıdaki faktörlerin tamamının birlikte rol oynadığına hiç kuşku yok. Tam olarak hangi yıl olduğu bilinmemekle birlikte -ki, biyografisinin temelini oluşturan 1977'deki söyleşi esnasında TKP halen yeraltında çalışmak durumunda olduğundan bu konuya açıkça değinmekten kaçınmıştı ve 1981'deki ölümüyle de konu bir sır olarak kaldı- üniversitedeki ilk yıllarında "partilendiği" düşünülebilir; yani, 1943 ya da 1944. Bu yıllarda gizlice elden ele dolaşmakta olan Nazım Hikmet şiirlerinin onu şiire devam konusunda tereddüte soktuğu da biliniyor. Ancak halk öyküleriyle, masallarla ve halk ozanlarıyla içli dışlı olmaya başlamasıyla bu engeli aştığı, kendi özgün üslubunu yarattığı da bir gerçek.

Enver'in 40'ların ortalarında dergilerde ard arda yayımlanmaya başlayan şiirleri ondaki politik bilincin oldukça hızlı yükseldiğinin kanıtları. Bu arada düzyazıya da devam ettiği rahatlıkla düşünülebilir. Ancak politik içerikli yazıların imzasız yayımlandığı günün koşullarında hangi yazıları kaleme almış olduğu, kendisi de daha sonra hatırlayamadığından artık hiçbir zaman bilinemeyecek. Bunların içerisinden yalnızca birinden, 1951'de Yeryüzü Dergisi'nde yine imzasız yayımlanmış olan, "Sanat ve Sanatçı Üzerine" başlıklı yazıdan emin olabiliyoruz; o da, o zaman derginin yazı kadrosunda olan Arif Damar'ın zorlamasıyla.

Parti içerisinde de sorumluluklarının yükseldiğini Mihri Belli'nin, Rasih Nuri'nin anlattıklarından anlıyoruz. DTCF Felsefe Bölümü öğrencisi Şevki Akşit, en yakın arkadaşlarından. Mihri Belli'nin akrabası olan Akşit'in Enver'i partiye tanıştırdığı ve sonra da birlikte, çok yakın çalıştıkları biliniyor. Gerçi sanatçı, şair kişiliklerin parti çalışmalarında öne çıkması pek onaylanmıyor ama bu kişisel özelliklerin sanatçı ve akademik çevrelerde politik çalışma yapılmasını desteklediği de kabul ediliyor. Zaten "edebiyatçı takımı" olarak, Arif Damar, Ahmed Arif, Mehmed Kemal, Yaşar Kemal o yıllarda Enverler'in Denizciler Caddesi, Çalışkanlar Sokak'taki evlerinin müdavimleri.

Enver'in ilk ve orta okul yıllarında iyice pekişen kızlı erkekli mahalle arkadaşlıklarından edindiği rahatlık, daha sonra DTCF'deki öğrenci örgütlenmelerinde de kendisini gösterecektir. Sürekli neşeli, iyimser, çevresine güven veren, derslerindeki başarısıyla göz dolduran, öğretim üyelerince sevilen, toplantılarda söyledikleri dinlenen, öğrenci eylemlerinde de sürekli başı çeken bir parti militanı. Bu nitelikleri elbette ki siyasi polisin de dikkatini çekecektir ve daha başından takibe alınacaktır. Gerçi Enver de bunun farkındadır ancak pek aldırmaz. Okuldan mezun olduktan sonra hakkındaki fişlemelerden dolayı bir türlü öğretmenliğe tayin edilememesine, dönemin eğitim bakanı ve aynı zamanda da Türk Dil Kurumu'nun başkanı olan, DTCF'den öğretmeni, Hasan Tahsin Banguoğlu'nun bile çare bulamamasını da normal karşılar. Bu, bir sınıf mücadelesidir ve bedellerini de göğüslemeye hazırdır.

Savaş'ın ardından dünyada yayılmakta olan Sovyetler Birliği ve sol sempatisine karşı Türkiye burjuvazisinin Batı kapitalizmiyle hızla bütünleşme isteği, ülkedeki işçi hareketine daha fazla yüklenme, ülke solunu daha fazla sindirme girişimlerinin dozunu artırmaktadır. Özellikle ABD ile hızla yükseltilen dostluk, Savaş sonrasında kapitalist dünyanın kontrolünü tamamen ele geçiren ABD merkezli sermayenin dikkatini çekmek, emperyalist yayılmacılığı durdurmayı başaran Sovyetler Birliği'nin komşusu olmak durumunda kalma riskini bir tür "pazarlama"ya çevirme gayretinden başka birşey değildir. Komünizmin yayılmasına karşı Türkiye'nin önemi Batı'ya kabul ettirilmeli, boş bırakıldığı takdirde Türkiye'nin kolayca komünistlerin kucağına düşeceği ele güne

gösterilmelidir. Bünyesinde pek çok demokrat bilim insanını, aydını barındırmakta olan DTCF ağır bir kuşatma altına alınır, solcu olarak tanınan öğretim üyeleri çeşitli gerekçelerle hedef gösterilmeye, komik gerekçelerle mahkemelerde süründürülmeye, tehdit edilerek yurdu terke zorlanmaya başlanır. Hasan Ali Yücel'in de baskılara dayanamayarak 1946 ağustosunda eğitim bakanlığından istifa etmesiyle üniversiteler üzerindeki "göreceli" koruma ortadan kalkmıştır.

Enver Gökçe'nin bu yıllarda yaşadığı tüm maddi zorluklara ve polis baskısına rağmen büyük bir iyimserlikle hem dergi yayınlarıyla hem de partinin kendisine verdiği görevlerle çalışmalarını sürdürdüğünü izliyoruz. Bu arada zaman zaman gözaltılar ve Turancılar'ın 1948'deki ünlü DTCF baskının ardından derneklerinin de tahrip edilmesi, ardından ilk hapishane deneyimi. Ünlü, "Görüş Günü" ve "Fakülte'nin Önü" şiirleri bu günlerin sesidir. Öte yanda Cumhuriyet'in getirdiği sosyal kazanımların daha da geliştirilmesi mücadelesi, Demokrat Parti'nin "demokrasiye geçiyoruz" adı altında kurulmasıyla bir başka yöne çekilmeye başlar. Nitekim 1950'deki şatafatlı hükümet değişikliği zorbalığın ustaca kıyafet değiştirmesinden başka birşey değildir.

Enver Gökçe için Ankara'daki hareket alanları iyice daralmış, işsizlik iyiden iyiye bunaltmaya başlamıştır. Ancak o iyimserliğinden ve casaretinden ödün vermeyerek, Yurtlar Müdürlüğü üzerinden İstanbul'da bir olanak yaratmayı başarır. 1950 sonbaharında, İstanbul Çarşıkapı Yurdu'nda göreve başlar. Bu onun yaşamındaki ikinci büyük dönüşümün başlangıcıdır. İlkinde olduğu gibi bu da "bir göç"le başlar.

Enver Gökçe'nin yaşamına yön veren ikinci önemli dönemeç, İstanbul'da çalışmaya başladığının ilk yılı henüz dolmadan, 1951 Büyük TKP Tevkifat'ıyla yaşamının adeta alt üst olmasıdır. Ağır işkence altında iki yılı geçen sorgulama, 54'teki mahkemede en uzun hapis ve sürgün cezalarını alanlardan biri olması, parti içerisindeki hesaplaşmanın sonunda geçici tecrit, ardından da yaşamının sonuna kadar farklı düzeylerde adeta dışlanma ve fiziğini yiyip bitiren sağlık sorunları...

Yakın arkadaşları hapis ve sürgün yıllarının sonunda Enver'in artık eski Enver olmadığı konusunda hemfikirdirler. O canlı, neşeli, atılgan Enver gitmiş yerine içine kapanık, keyifsiz, iki büklüm bir başkası gelmiştir. Onu yakından tanıyan mücadele arkadaşlarının hapislik sonrası zor günlerinde ona nasıl sahip çıktıkları ayrı birer destandır. Özellikle de Şevki Akşit'in, İhsan Hasırcı'nın çabaları. Artık kronik birer yaraya, hastalığa dönüşen işkence izleri hiçbir tedavi kabul etmemektedir. Bir yandan da bunaltıcı polis takibi, işsizlik yakasını bırakmaz.

Enver Gökçe giderek ağırlaşan sağlığına ve tüm bunlara inatla, sessizce direnir de kimi eski yoldaşların kendisine sırt çevirmelerine, arkasından konuşmalarına dayanamaz, iyiden içine kapanır, küser yazamaz hale gelir. Hele hele hapisliğinde yarattığı, binbir zahmetle parça parça dışarıya kaçırmayı başardığı, pek çok kişinin de dışarıda görüp okuduğunu bildiği gözbebeği yapıtlarının ortadan kaybolması onu bitiren en şiddetli darbedir. Bunların içerisinde bir tanesi vardır ki, sonradan anımsayıp yeniden yazdığı üç beş parçasından bile onu Türk Edebiyatı'nın baş yapıtları arasına sokabileceği belli, "Yusuf İle Balaban Destanı".

Enver Gökçe, Sansaryan Hanı'nın ünlü tabutluklarından, Harbiye Cezaevi'ne getirildiğinde perişan bir haldedir. Ancak yaralarına, acılara aldırmadan büyük bir ciddiyetle mahkemede yapacağı savunmasını hazırlamaya girişir. Bu arada cezaevindekiler arasında tartışmalar, karşılıklı suçlamalar yaşanmaya başlar. Enver Gökçe'nin bu tartışmaların orta yerinde kaldığı biliniyor. Pek çok suçlama, ardından tecrit; yine de onun mahkemedeki savunmasında geri adım atmasını getirmez. Ranza arkadaşı Orhan Suda bu savunmanın tanıklarından. Anılarında TKP davası savunmalarında en fazla öne çıkan ve cezaevi koğuşlarına büyük moral getiren Enver Gökçe'nin, "Haramiler su başlarını tutmuşlar" diye başlayan savunmasından bahsediyor Suda ve o gün mahkeme dönüşü, koğuşlardaki sevinci, "Koğuşa döndüğümüzde sarılıp sarılıp öpüyoruz onu", diye anlatıyor.

Bu savunmadan Enver Gökçe, kendisi de 1977'deki söyleşisinde söz ediyor. Ancak ne yazık ki tıpkı, Yusuf İle Balaban gibi bu savunma da yitik. Yalnız bu savunmayla ilgili elde kalan önemli bir belge, mahkemenin Enver Gökçe hakkındaki karar metninde Enver Gökçe'nin inandığı ilkelere bağlılığının kanıtı olan, "... müdafaasında dahi güttüğü davanın propagandasını yapmaktan geri durmadığı..." satırlarını kıvançla okuyoruz. Ne yaptığını ne istediğini bilen ve bunun için hayatını ortaya koymakta tereddüt etmeyen bir insan, bir komünist, bir şair.

Enver Gökçe'nin hapisane dönemine ait Orhan Suda'nın anılarında yazdıkları dışında pek fazla bilgi yok. Kendisi de zaten söz partisi ve yoldaşlarıyla olan ilişkilerine geldiğinde oldukça "ketum"du. Bize sık sık ses alma cihazını kapattırıyor, söyleşiyi sürdürme konusunda bizi tereddüte düşürüyordu. Ancak mahkumiyetlerin kesinleşmesinin ardından uzlaşmaz ayrılıkların ortaya çıktığı herkesçe biliniyor. Enver Gökçe'ninse bu ayrışmalarda herhangi bir tarafın yanında olmadığı, daha çok "merkez disiplin"e uyduğu da biliniyor. Nitekim sonraki yıllarda cezaevinden farklı gruplar olarak çıkanların ona karşı mesafesi hep aynı kalıyor; birkaç eski hücre arkadaşı ve onu daha önce tanımayıp hapisliği süresince çektiği tüm acılara karşın dik duruşunu bozmamasından etkilenen, Orhan Suda gibi bir iki kişi dışında. Aslında işkenceler ve hapislikte, sürgünlerde olup bitenler bir yana, onun kendisini yiyip bitirmesine neden olan da hep bu "mesafeler".

Cezalar tamamlandıktan sonra İstanbul'a gelerek hem sağlık sorunlarına çare hem de kendisine bir geçim kaynağı aramaya başlaması belki de cezaevinde tam kavrayamadığı tavırların ne anlama geldiğini ona öğretti. Bu döneme gelinceye kadar henüz "bozguna uğramış" değildi. Aziz Nesin'in şiirlerini basma önerisine karşı, Pablo Neruda çevirilerini öne sürmesi bunun belirtisidir. Hapisten dışarıya kaçırmayı başardığı yapıtlarının peşindedir o, özellikle de Yusuf İle Balaban'ın. Evlatlarını bir araya getirip ilk göz nurunu ortaya koyacaktır; yoldaşlarıyla yaşamış olduğu, yüreğini dağlayan o dayanılmaz acılara karşı. Yapıtlarından başka nesi kalmıştır, hiçbir zaman mücadelenin dışında kalmadığını dosta düşmana gösterecek?

Ama gösteremez. Enver Gökçe'nin asıl trajedisi işte budur. Yalnızca ona değil, evlatlarına da kıyılmıştır. Yusuf İle Balaban'dan geriye kalanları okuyan vicdanı olan herkes bunun ne demek olduğunu anlar. Yaşar Kemal'in ona biryerlerde nafile iş ayarlama çabaları, İhsan Hasırcı'nın DİSK'e yalvar yakar olması hep bu trajediyi derinleştiren detaylardır. Binbir emekle, ağrılarla sızılarla boğuşarak çevirilerini bitirdiği çocuk masallarının yayıncısıyla birlikte kayıplara karışmasına pek aldırmaz. Meydan Larousse'dan nedenini hiç anlayamadığı bir nedenle kovulmasına da.

Cezaevi yıllarının ardından elinde yalnızca Pablo Neruda çevirilerinin kaldığı gerçeğini tam olarak ne zaman kabullenir, bilinmiyor. Ancak şurası açıktır ki artık elinde onun hala 1940'ların Enver'i olduğunu gösterecek birşeyi kalmamıştır. Sansaryan'daki, Yıldız Güvercinlik'teki işkencelerin, Harbiye ve Adana'daki hapisliklerin, Çorum Sungurlu'daki, Ankara'daki sürgünlerin misliyle ağırı, İstanbul'da, "özgür" hayatın içindedir. Ve yazamaz olur. Yoldaşsız bir dünyada şiir neye yarar ki? Küser. Köyüne, Çit'e çekilir.

Hiç kuşkusuz ki 27 mayıs sonrasının ülkeye getirdiği toplumsal rahatlama, 1960'lı yıllar solunun kendinden öncekilere hiç benzememesinde rol oynuyor. Artık "resmi" kanalların dışında da kendi içinde tartışabilen, araştıran, sorgulayan bir sol var. Bunun edebiyatı, şiiri de zorlaması kaçınılmaz. Nitekim kısa sürede, "birinci yeni", "ikinci yeni" kırılmalarının dışında da yeniden bir kendini arayış, sosyalizmin kendi gerçekçiliğini kurcalaması, Nazım'ın ve izleyicileri "40 Kuşağı"nın daha yaygın bir şekilde okunabilir olması sayısı giderek artan, "sol edebiyat" dergilerinde kendisini göstermeye başlıyor. Enver Gökçe şiirlerinin tek tük, 1940'ların dergi arşivlerinden çıkıp bu dergilerin sayfalarına girdiğine tanık oluyoruz.

Enver Gökçe'nin yaşamındaki üçüncü önemli dönemeç birkaç aşamalıdır. Belki de bu aşamaları ayrı, küçük dönemeçler olarak ele almak daha doğrudur. Ancak sonuncusu, ölümünden yalnızca

birkaç ay önce yaşamış olduğu, diğerleriyle kıyaslanamayacak ölçüde etkileyici olduğundan öncekileri bu büyüğüne bağlayan aşamalar olarak görmeyi tercih ediyoruz.

Enver Gökçe şiirlerinin yeniden dergi sayfalarına girmesinde, Asım Bezirci'nin oldukça önemli bir rolü olmuştur. Nazım Hikmet'in yayımlanmaya başlaması, “40 Kuşağı”nın edebiyat gündemine girmesi, kolleksiyonlardaki eski dergilerin yeni baştan taranmasını da gündeme getirir. Asım Bezirci bu uğraşın başını çekenlerdendir. Enver Gökçe şiirlerini eski dergi arşivlerinden tek tek bulup çıkartır, edebiyat dergilerinde yayımlatır. Onun bu çabaları birilerini rahatsız edecektir elbette. Ama itirazlar yoldaşlardan değildir bu kez; yeni devrimci kuşak eski yoldaşlara pek de kulak asmamaktadır; sanatta da. İtirazsa doğrudan sınıfsaldır. Doğan Hızlan'dan gelmektedir. Hem yalnızca Enver Gökçe'ye değil, Ahmed Arif'e, Niyazi Akıncıoğlu'na, Arif Damar'a da itirazı vardır. Hızlan, Bezirci'yi, “Yoktan şair yaratmak”la itham etmektedir.

Herşeye rağmen Asım Bezirci'nin büyük bir özveriyle hazırlayıp 1969'da yayımladığı, “Dünden Bugüne Türk Şiiri” antolojisinde Enver Gökçe adı artık bir daha ayrılmamak üzere, Türk Edebiyatı'na tescillenmiştir. Bu, onun yaşamındaki üçüncü büyük dönemecin ilk aşamasıdır. Diğer aşamalar da ard arda gelmekte gecikmez. Cezaevi ranza arkadaşı Orhan Suda, değerini hapislik yıllarında çok iyi anladığı bu militan, şair arkadaşının kendisini dosta düşmana yeniden gösterme özlemini kendi yüreğinde duymaktadır. 60'lı yıllarda eski arşivlerden toparlanarak derlenen şiirlere, şairin hafızasını zorlayarak yeniden kağıda dökmeyi başardığı şiir parçaları da eklenir. Yazar Metin İlkin, binbir maddi zorlukla yürütmeye çalıştığı küçük yayınevinin olanaklarını zorlar ve 1973'te, Dost Dost İlle Kavga yayımlanır. Kitabın 1975'teki ikinci baskısına şairin, Ömer Hayyam'da çevirdiği “rubailer” de eklenecektir.

1970'lerin devrimci gençliği Enver Gökçe'yi artık, “el üstünde” taşımaktadır. Dost Dost İlle Kavga, hem kentlerde, hem kırsal kesimlerde elden ele dolaşmakta, üniversite forumlarında, grevlerde şiirlerinden yapılan besteler çalınmakta, yine şiirlerinden satırlar, bildirilerde, pankartlarda, duvar yazılarında yer almakta, sloganlarda haykırılmaktadır. Enver Gökçe doğrulmakta, ağrılar, sızılar gücünü kaybetmektedir. Ki, partisi bu silkinmeye katkı vermek ihtiyacını duyar. Türkiye Yazarlar Sendikası, 1977'de üyelik kartını teslim eder. Aynı yıl, Bulgaristan'da tedavi olanağı yaratılır.

Ancak artık onun yeni sevdalısı, onu alıp ta gençliğine, 1940'lara geri götüren 1970'lerin devrimci gençliğidir. 1977'de yayımladığı, Panzerler Üstümüze Kalkar kendince, karınca kararınca, bu yeni kuşağa sunduğu armağanıdır. Devrimci gençlik, 25 haziran 1977'de onun 35. sanat yılını zengin bir programla İstanbul'da, Yeni Melek Sineması'nda kutlayarak cevap verir. Bu, Enver Gökçe'nin okurlarıyla ilk kitlesel buluşmasıdır. Şiirlerinden alınan sloganlarla dakikalarca ayakta alkışlanması herhalde herhalde yaşamının ender anlarındandır.

70'li yıllarda bir ara, birden bire ortaya atılan bir, “Enver Gökçe mi, Ahmed Arif mi?” tartışmasıyla ortalık yeniden bulandırılmaya çalışılır. 1951 Tevkifatı'nın polis sorgulamaları, kimin işkenceye daha dayanıklı olduğu efsaneleri ortalığa dökülür. Ancak umulan olmaz. İtibar, sarsılmaz bir şekilde yerine oturmuştur.

Ama ömründeki bu son dönemeci tamamlayacak olan asıl büyük olay, DTCF'deki can öğretmeni, şiir ve folklor uzmanlığındaki yol göstericisi, Pertev Naili Boratav'ın onu gelip son günlerini geçirmekte olduğu Ankara, Esat'taki huzurevinde ziyaret etmesidir. Tarih, 24 nisan 1981. Ölümünden yaklaşık 7 ay önce; ya da tam, 208 gün önce.

O gün, ziyaret sırasında çekilen fotoğrafta adeta 1940'ların Enver Gökçesi görülüyor. Pertev hocanın kalkıp ziyarete gelmesi ona verilen değerin tartışmasız göstergesidir. Bu ziyaretin bir başka önemi de, Eğin Türküleri'nin gün yüzüne çıkmasıdır. Pertev hoca, bu çok değer verdiği öğrencisinin ta 1948'de hazırladığı mezuniyet tezini unutmamıştır. Kurcalar. Sonuçta DTCF'nin arşivlerinden tez

bulunup çıkartılır. Hoca'nın onayından -tekrar- geçirilerek yayına hazırlanır. Eğin Türküleri, belki bu alanda yapılmış en mükemmel çalışma değildir ama türünde ilktir ve Boratav açısından da oldukça değerlidir.

Enver Gökçe'nin bu "yeniden doğuşu" ne yazık ki pek de uzun sürmüyor. 18 kasım 1981'de artık acıları, sızıları kesin olarak terkettiğinde henüz, Eğin Türküleri kitap haline gelememiş ve bir de, 1977'de DevSanDer'in teybine anlattığı yaşam öyküsüyle bütün şiirlerini bir araya getiren son çalışması henüz matbaadan çıkmamıştı. Ancak o, "Berceste mısraı"nı zaten yazmıştı ve bunu, "hiçbir karşılık beklemeden, kendiliğinden ve tabii olarak" yapmıştı. Berceste mısraı, onun bizzat kendi yaşamıydı.

Enver Gökçe'nin Türk Edebiyatı içerisindeki yeri ya da, sol edebiyat içerisindeki değeri onun, edebiyatı, sanatı bir tür boş zaman "değerlendirmesi" olarak gören burjuva dayatmasının karşısına sanatın insani, dolayısıyla toplumsal görevini, sınıfsal tavrını getirip koyması açısından irdelenmelidir. O herhalde, bu tavrın en parlak örneklerindendir. Yalnızca şiirde değil, 1940'larda sıkça kaleme aldığını düşündüğümüz düzyazılarında da olmalı; ki, elimizde olan örneği, 1943'te Ülkü Dergisi'ne yazmış olduğu, "Çit Köyü" yazısı bunun çarpıcı bir örneği. Bu yazıda köyünü, "Orda bir köy var uzakta/gitmesek de, görmesek de/o köy, bizim köyümüzdür", popülizmiyle yakından uzaktan ilgisi olmayan bir, "ekonomi-politik" dersi vardır; üstelik de tam anlamıyla "edebi" bir biçimde.

Enver Gökçe'nin ülkenin devrimci, sol edebiyatı açısından bir diğer önemi, söylem tarzıyla, estetik gücüyle kuşak farklılıklarını ortadan kaldırmış olmasıdır. 1940'ların rüzgarını 1970'lere, 2010'lara taşıyabildiği gibi, 60, 70 yıllık dönemin her bir kuşağına devrimci bir genç olarak seslenebilmesidir. Sanatta evrensellik, kalıcıklık herhalde bu olsa gerekir. Enver Gökçe'nin, örneğin bir Pir Sultan Abdal gibi asırlar sonra da okunabileceğine, benimsenebileceğine hiç kuşku yoktur. Zaman, Enver Gökçe'nin hakkını Enver Gökçe'ye, onu sürekli kılarak vermiştir.

Üvercinka Dergisi, sayı: 14, Aralık 2015, sf.12-14'te yayımlandı.